

Ağ Toplumunda Paradoksal Bağlar: Dijitalleşme Sürecinde Sosyal İlişkilerin Niteliksel Seyrelmesi ve Yalnızlaşma

Paradoxical Bonds in the Network Society:
The Qualitative Dilution of Social Relations and Isolation in the Process of Digitalization

Şenol GÜNECİ

Sosyolog

ORCID: 0000-0003-0837-6419

bilgi@senolguneci.com.tr

Özet

Bu çalışma, dijitalleşme süreçlerinin toplumsal doku ve bireyler arası etkileşim biçimleri üzerindeki niteliksel dönüştürücü etkisini sosyolojik bir perspektifle ele almaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (İKT) gündelik hayatın merkezine yerleşmesi, yüz yüze iletişimin sınırlarını esnetirken toplumsal ilişkilerin mahiyetini köklü bir değişime uğratmıştır. Çalışmada; Zygmunt Bauman'ın "akışkan modernite", Sherry Turkle'in "birlikte yalnızlık", Byung-Chul Han'ın "pürüzsüzlük ve şeffaflık" ile Erving Goffman'ın "benlik sunumu" teorik çerçeveleri bağlamında, dijital ağların yarattığı yeni sosyalleşme biçimleri incelenmektedir. Makale, dijitalleşmenin bireylere sunduğu kuramsal özerklik ve küresel erişilebilirlik imkanlarına karşın, derinlikli insani bağların yerini niceliksel ve yüzeysel etkileşimlere bıraktığını argümente etmektedir. Araştırma sonucunda; aşırı-bağlantılılık (hyper-connectivity) durumunun paradoxal bir biçimde bireysel yalıtılmışlığı ve toplumsal atomizasyonu derinleştirdiği, insani ilişkilerin "bağ kurma" (relation) ediminden "temas etme" (connection) teknikliğine evrildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Yalnızlaşma, Akışkan Modernite, Birlikte Yalnızlık, Sosyal Sermaye, Benlik Sunumu.

Abstract

This study examines the qualitative transformative impact of digitalization processes on social fabric and interpersonal interaction patterns from a sociological perspective. In the first quarter of the 21st century, as information and communication technologies (ICT) became central to everyday life, they stretched the boundaries of face-to-face communication while fundamentally altering the nature of social relations. Drawing upon Zygmunt Bauman's "liquid modernity," Sherry Turkle's "alone together," Byung-Chul Han's concepts of "smoothness and transparency," and Erving Goffman's "presentation of self," this paper analyzes the new modes of socialization created by digital networks. The article argues that despite the theoretical autonomy and global accessibility offered to individuals by digitalization, deep human bonds are increasingly replaced by quantitative and superficial interactions. The research reveals that hyper-connectivity paradoxically deepens individual isolation and social atomization, transforming human interactions from an act of "relating" into a technicality of "connecting."

Keywords: Digitalization, Social Isolation, Liquid Modernity, Alone Together, Social Capital, Self-Presentation.

GİRİŞ

Toplumsal yapının tarihsel serüveni, üretim araçlarının ve iletişim teknolojilerinin geçirmiş olduğu yapısal kırılmalarla doğrudan ilintilidir. Sanayi Devrimi'nin cemaat tipi (Gemeinschaft) organik, mekana dayalı ve geleneksel bağları çözerek cemiyet tipi (Gesellschaft) kurumsal, sözleşmesel ve rasyonel ilişkileri egemen kılmasına benzer şekilde; 20. yüzyılın son çeyreğinde ivme kazanan enformasyon devrimi de toplumsal varoluşun ve insan etkileşiminin temel parametrelerini sarsmaktadır. Sanal uzamın (cyberspace) ve algoritmik mecraların gündelik yaşam pratiklerini kuşatması, zaman ve mekan algısını zamansızlaştırmış ve mekansızlaştırmıştır. Çağdaş sosyoloji açısından temel analitik mesele, teknolojinin insan hayatını kolaylaştıran nötr bir "araç" olma vasfını aşarak, toplumsal eylemin gerçekleştiği ve yeniden üretildiği asli bir "zemin" haline gelmiş olmasıdır. İnsan, kendi ürettiği teknolojik araçlarla kurduğu bu yeni simbiyotik ilişkide, bir yandan insanlık tarihinin hiçbir döneminde görülmediği kadar geniş bir iletişim ağına eklemlenirken, diğer yandan kitlelerin ve bağlantıların ortasında derin bir varoluşsal yalnızlığa sürüklenmektedir. Toplumsal alanın dijital mecralara tahvil edilmesi; mahremiyetin, dostluğun, toplumsal dayanışmanın, aidiyet hissinin ve benlik inşasının sınırlarını yeniden çizmektedir.

Dijitalleşme süreci, bireylere zamandan ve mekandan bağımsız bir iletişim özerkliği vaat ederken, bu vaadin arka planında insani ilişkilerin niteliksel içeriğinde ciddi bir aşınma meydana gelmektedir. Geleneksel toplumsallaşma kalıplarında yüz yüze etkileşimin getirdiği sorumluluk, duygusal emek, jest ve mimiklerin yarattığı empati kanalları ve en önemlisi "Öteki"nin öngörülemez varlığı, dijital mecraların sunduğu steril ortamda elenmektedir. Ekranların sunduğu filtreleme ve denetim imkanları, bireyi iletişim anında ortaya çıkabilecek risklerden ve kırılganlıklardan korur gibi görünse de, gerçekte insanı insana bağlayan otantik dokuyu tahrip etmektedir. Birey, çevrimiçi ortamda yüzlerce "arkadaş" veya "takipçi" ile çevrelenmiş olmasına rağmen, kendi iç dünyasında giderek yalıtılmakta ve toplumsal dokudan kopmaktadır. Bu durum, yalnızlığın artık bireysel bir yetersizlik veya psikolojik bir sapma olmaktan çıkıp, dijital kapitalizmin ve ağ toplumunun kaçınılmaz bir sonucu olarak sistemik bir toplumsal olgu haline geldiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşme süreçlerinin sosyal ilişkileri niteliksel olarak nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün bireysel ve kolektif düzeyde yarattığı "yalnızlaşma" dinamiğini sosyolojik kuramlar ışığında tartışmaya açmaktır. Bu doğrultuda çalışma, dijitalleşmenin sunduğu sınırsız iletişim vaadinin altında yatan ontolojik güvencesizliği, toplumsal çözülme ve benliğin yabancılaşmasını metodolojik bir yaklaşımla çözümlemeyi hedeflemektedir. Çalışmada öncelikle akışkan modernite, birlikte yalnızlık, pürüzsüzlük ve benlik sunumu kavramları üzerinden teorik bir altyapı kurulacak; ardından dijital ağların sosyal sermaye ve kuşaklararası bağlar üzerindeki dönüştürücü etkileri analitik olarak değerlendirilecektir.

1. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Akışkan Modernite ve İlişkilerin Nesneleşmesi: Zygmunt Bauman
Zygmunt Bauman, çağdaş toplumların sosyolojik yapısını kavramlaştırırken katı modernitenin yerini alan "akışkan modernite" (liquid modernity) metodolojisini öne sürer. Katı modern dönemin uzun vadeli taahhütlere, kurumsal kararlılığa, mekansal sürekliliğe ve kalıcı insani bağlara dayanan yapısı; akışkan dönemde yerini geçiciliğe, esnekliğe, ikame edilebilirliğe ve kolayca koparılabilir temaslara bırakmıştır (Bauman, 2000). Bauman'a göre dijital ağlar, ilişkilerin "bağ" (bond) olma niteliğini yitirip basit birer "bağlantı" (connection) haline geldiği nihai toplumsal mecralardır. Katı modernitede bağ

kurmak, bireyin özgürlüğünden bir miktar feragat etmesini, ötekine karşı sorumluluk üstlenmesini ve belirsizliklerle dolu duygusal bir yatırımı göze almasını gerektirirken; akışkan modernitenin dijital mecralarında bağlantı kurmak, tek bir tıkla başlatılabilen ve yine tek bir tıkla sonlandırılabilen, riskten arındırılmış teknik bir pratikten ibarettir (Bauman, 2003).

Dijital iletişim çağında birey, gerçek insani ilişkilerin getirdiği karmaşıklıktan, çatışma riskinden ve ötekinin getirdiği yükten kaçınma eğilimindedir. Akışkan insan, dijital platformların sağladığı arayüzler sayesinde kolayca silinebilir, engellenebilir, takipten çıkarılabilir veya görünmez kılınabilir etkileşim alanları inşa eder. Bu durum, bireyi ilişkilerin dönüştürücü, olgunlaştırıcı ve zaman zaman sancılı olan süreçlerinden azat eder gibi görünse de, uzun vadede onu gerçek insani karşılaşmaların sağladığı duygusal güvenden ve derin doyumdan mahrum bırakmaktadır. Bauman'ın vurguladığı üzere, sanal bağlantıların kolay erişilebilirliği, onların aynı zamanda kolay gözden çıkarılabilir olmasından kaynaklanmaktadır. Tüketim toplumunun nesnelere uyguladığı "kullan-at" mantığı, dijital ağlar aracılığıyla insan ilişkilerine de sirayet etmekte; böylece bireyler birbirlerini birer duygusal tüketim nesnesi olarak algılamaya başlamaktadır. Bu nesneleşme süreci, kalabalık dijital ağların merkezinde duran bireyin içsel yalnızlığını ve ontolojik emniyetsizliğini derinleştiren temel bir dinamiktir.

1.2. Tekno-Sosyo Dönüşüm ve "Birlikte Yalnız" Paradoksu: Sherry Turkle

Sherry Turkle, teknolojinin insan psikolojisi ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini incelediği ampirik ve teorik çalışmalarında, bireylerin sürekli ekranlara bağlı yaşarken deneyimledikleri çelişkili sosyalleşme durumunu "Birlikte Yalnız" (Alone Together) kavramıyla açıklar (Turkle, 2011). Turkle'a göre, mobil iletişim teknolojileri ve sosyal medya platformları, insani iletişimin kırılgan ve karmaşık doğasını basitleştirerek bireylere üç temel illüzyon sunmaktadır: İlk olarak birey, dikkatini her zaman ve her koşulda istediği yere yöneltebileceği illüzyonuna kapılır; ikincisi, sesinin her zaman duyulacağı ve sanal kitleler tarafından dinleneceği hissiyatını yaşar; üçüncüsü ve en kritiği ise, asla yalnız kalmak zorunda olmayacağı yanılsamasını benimser. Bu illüzyonlar, insanı yalnızlığın getirdiği varoluşsal muhasabeden kaçırırken, paradoxal olarak onu daha derin bir yalnızlığın kucağına atmaktadır.

Turkle'ın dikkat çektiği temel tehlike, teknolojinin insani etkileşimin "pürüzlü" ve öngörülemez yapısını törpülerken, insani bağların özünü oluşturan sohbet (conversation) edimini basit bir veri alışverişine (mere bağlantı/connection) indirgemesidir. Yüz yüze yapılan otantik bir sohbet; duraksamaları, ses tonundaki kırılmaları, tereddütleri ve beden dilini barındırırken, dijital metin tabanlı iletişim bireye iletişimi düzenleme, sansürleme, idealize etme ve mükemmelleştirme olanağı tanır. Bu durum, bireyin "Öteki" ile olan etkileşimini kendi kontrolü altında tutabileceği steril bir alana çeker. Ancak bu denetim arayışı, empati kapasitesinin zayıflamasına yol açar. Aynı fiziksel mekanı paylaştıkları halde (örneğin bir aile yemeğinde, bir kafe masasında veya bir iş toplantısında) ellerindeki cihazlara gömülen bireyler, fiziksel olarak bir arada bulunmalarına rağmen duygusal olarak tamamen yalıtılmış birer ada haline gelmektedir. "Fiziksel mevcudiyetin duygusal yokluğa" dönüştüğü bu yeni toplumsallık biçimi, bireylerin birbirlerinin varlığından beslendiği değil, birbirlerinin yanında yalnızlaştığı steril bir toplumsal iklim yaratmaktadır.

1.3. Şeffaflık, Pürüzsüzlük ve Olumsuzluğun Tahribatı: Byung-Chul Han

Çağdaş düşünür Byung-Chul Han, dijital toplumun ve ağ iletişiminin sosyo-politik eleştirisini sunarken, dijitalleşmenin iletişimi "pürüzsüzleştirerek" (smoothness) insan ilişkilerindeki "Öteki" olgusunu ortadan kaldırdığını ileri sürer (Han, 2017). Han'a göre gerçek bir insani ilişki, Ötekinin gayri-ihiyari varlığıyla, onun getirdiği dirençle, bilinmezlikle ve olumsuzlukla (negativity) karşılaşmayı gerektirir. Birey,

ancak kendi dışında duran ve kendi arzusuna direnen Öteki ile çatışarak veya uzlaşarak kendini geliştirebilir ve toplumsal bir özne haline gelebilir. Ancak dijital mecralar ve sosyal medya algoritmaları, Ötekinin bu sarsıcı ve dönüştürücü varlığını eler. Algoritmalar, bireye yalnızca onun hoşuna gidecek, onun dünya görüşünü onaylayacak, onun tüketim alışkanlıklarına denk düşecek içerikleri ve kişileri sunarak narsistik bir "yankı odası" (echo chamber) inşa eder.

Han, dijital toplumda yaşanan aşırı iletişimin (hyper-communication) gerçek bir anlama ve bağ kurma eylemi olmadığını, aksine toplumun gürültüye boğulması anlamına geldiğini iddia eder (Han, 2021). Dijital iletişim pürüzsüzdür; hiçbir engel, hiçbir gecikme ve hiçbir sarsıntı istemez. Her şeyin anında tüketilebilir, değerlendirilebilir ve "beğenilebilir" olduğu bu düzlemde, insan ilişkileri de performans ve estetik parametrelerine endekslenmektedir. "Beğenilme" ve sürekli görünür olma arzusuyla araçsallaştırılan benlik, dijital platformlarda sergilenen bir vitrin nesnesine dönüşür. Han'a göre, Ötekinin olumsuzluğunun yerini Aynının olumluluğuna bıraktığı bu düzende, birey sadece kendi yansımasıyla iletişim kurar hale gelir. Narsistik benlik aynasında boğulan birey, toplumsal bağların getirmiş olduğu o yapıcı pürüzlerden mahrum kaldığı için derin bir içsel boşluğa ve aşırı görünürlük içinde gizlenen yıkıcı bir dijital yalnızlığa mahkûm olmaktadır.

2. DİJİTALLEŞME VE YALNIZLAŞMANIN BAĞLAMSAL DİNAMİKLERİ

2.1. Niceliksel Aşırı Yüklenme ve Niteliksel Seyrelme: Zayıf Bağların Hegemonyası

Sosyal ağ analizinin öncülerinden Mark Granovetter, "Zayıf Bağların Gücü" (The Strength of Weak Ties) başlıklı seminal çalışmasında, bireylerin toplumsal entegrasyonu, yeni bilgiye erişimi ve toplumsal hareketliliği açısından yüzeysel veya seyrek temaslardan oluşan zayıf bağların hayati bir köprü işlevi gördüğünü öne sürmüştür (Granovetter, 1973). Granovetter'a göre güçlü bağlar (yakın aile, derin dostluklar) bireyi homojen ve kapalı bir grup içinde tutarken, zayıf bağlar farklı sosyal çevreler arasında geçişliliği mümkün kılarak toplumsal dokuyu bir arada tutan çimentoyu oluşturur. Ancak dijital iletişim teknolojilerinin ve sosyal medya platformlarının gündelik yaşamın birincil toplumsallaşma mecrası haline gelmesi, Granovetter'ın modelinde öngörülme niteliksel bir dengesizliği beraberinde getirmiştir. Dijital çağda zayıf bağlar, güçlü bağları besleyen ve tamamlayan bir unsur olmaktan çıkarak, güçlü bağların yerini alan ve onları yutan egemen bir yapıya bürünmüştür.

Sosyal medya platformlarının mimarisi, bireyleri sürekli olarak ağlarını genişletmeye, "takipçi", "arkadaş" veya "bağlantı" sayılarını niceliksel olarak artırmaya teşvik etmektedir. Bu platformlarda biriken dijital kişilerarası ağlar, görünürde devasa bir sosyal sermaye göstergesi gibi algılsa da, özünde derinlikten ve duygusal dayanıklılıktan yoksun bir temaslar toplamıdır. İletişim akışının hızlanması ve hacimsel olarak genişlemesi, etkileşimlerin niteliğinde dramatik bir seyrelemeye yol açmaktadır. Birey, dijital bildirimler, beğeniler ve kısa iletiler vasıtasıyla yüzlerce insanla eşzamanlı bir temas durumunu sürdürebilmektedir; ancak bu durum, her bir ilişkiye yatırılacak bilişsel ve duygusal kaynağın sınırlarını zorlamaktadır. Robin Dunbar'ın insan beyninin neokorteks kapasitesine dayanarak belirlediği ve kararlı sosyal ilişkiler sürdürebilme üst sınırı olarak kabul edilen 150 kişilik "Dunbar sayısı" (Dunbar, 1992), dijital mecraların sunduğu sanal nicelikler karşısında işlevsizleşmiş gibi görünmektedir. Oysa bu durum evrimsel ve sosyopsikolojik bir sınırın aşılmasından ziyade, ilişkinin niteliğinin dönüştürülerek "bağ" tanımının içinin boşaltılması anlamına gelmektedir.

Niceliksel aşırı yüklenmenin getirdiği niteliksel seyrleme, kriz anlarında veya varoluşsal kaygı süreçlerinde kendisini gösteren derin bir yalnızlaşma dinamiği üretmektedir. Birey, dijital evrende anlık

olarak binlerce kişiye ulaşabilecek bir teknik imkanın ortasında dururken, yaşadığı duygusal travmayı, yalnızlığı veya kırılganlığı paylaşabileceği gerçek "güçlü bağlardan" yoksun kalmaktadır. Zayıf bağların hegemonyası altında şekillenen dijital sosyalleşme, bireyi her an ulaşılabilir ama hiçbir zaman tam anlamıyla anlaşılabilen bir yapıya hapsedmektedir. Aşırı-bağlantılılık (hyper-connectivity) durumu, bireysel yalıtılmışlığı ortadan kaldırmak bir yana, onu maskeleyen ve arka planda kronikleşmesine neden olan temel bir yanılsama mecrası haline gelmiştir.

2.2. Dijital Benlik Performansı ve Goffman'ın Sahne Kuramının Sanallaşması

Erving Goffman, sembolik etkileşimcilik ekolünün en özgün metinlerinden biri olan *Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu* adlı eserinde, toplumsal etkileşimi bir tiyatro sahnesi metaforu üzerinden çözümlemiştir (Goffman, 1959). Goffman'a göre birey, toplumsal alanda diğer aktörlerle karşılaştığı her anda belirli bir rolleri icra eden, izleyiciler üzerinde arzuladığı izlenimi bırakmaya çalışan bir performans sergiler. Bu dramaturjik modelde toplum, aktörün idealize edilmiş, kurallara uygun benliğini sergilediği "ön sahne" (front stage) ile aktörün rolünden sıyrıldığı, performansın hazırlıklarını yaptığı ve zayıflıklarını gizlediği "arka sahne" (back stage) olarak ikiye ayrılır. Geleneksel yüz yüze etkileşimlerde ön sahne ve arka sahne arasındaki sınırlar; fiziksel mekanlar, toplumsal roller ve zamansal dilimler vasıtasıyla nispeten net bir biçimde korunabilmekteydi.

Dijital mecraların, özellikle de Instagram, TikTok ve LinkedIn gibi görsel ve edimsel platformların yaygınlaşması, Goffman'ın dramaturjik modelinde radikal bir dönüşüm yaratmıştır. Dijital platformlar, ön sahnenin sürekli kılındığı, hiper-estetize edildiği ve algoritmik parametrelerle (beğeni, paylaşım, yorum sayıları) puanlandığı birer "dijital vitrin" haline gelmiştir. Birey, akıllı telefon ekranları aracılığıyla kendi yaşamının aralıksız çalışan senaristi, yönetmeni ve oyuncusu konumuna yükselmiştir. Dijital mecrada sunulan benlik; seçilmiş fotoğraflardan, filtrelenmiş beden imajlarından, başarı hikayelerinden ve kesintisiz bir mutluluk performansından inşa edilmektedir. Bu durum, ön sahnenin kurgusallığını ve yapaylığını zirveye taşıırken, arka sahne ile ön sahne arasındaki dengenin tamamen bozulmasına sebep olmaktadır.

Ön sahnenin dijital platformlar aracılığıyla sürekli açık tutulması, birey üzerinde ağır bir "performans baskısı" (performance pressure) oluşturmaktadır. Birey, dış dünyaya sunduğu idealize edilmiş "dijital ikonu" canlı tutabilmek için aralıksız bir duygusal ve estetik emek harcamak zorundadır. Ancak bu kurgusal dijital benlik ile bireyin kendi iç dünyasında deneyimlediği kaygılı, kusurlu, yorgun ve savunmasız olan çıplak varlığı (arka sahne) arasındaki makas açıldıkça, derin bir varoluşsal yabancılaşma patolojisi baş gösterir. Birey, dijital mecrada topladığı yüzlerce takdir ve beğeniye rağmen, kendisini hiçbir zaman olduğun gibi kabul edilmemiş hisseder; çünkü beğenilen şey kendisi değil, sergilediği filtrelenmiş performanstır. Bu yarılma, bireyin diğer insanlarla kurduğu otantik temasları da felç ederek, onu kendi yarattığı dijital simülasyonun içinde yalnızlaştırmaktadır.

3. SOSYAL SERMAYE VE KUŞAKLARARASI BAĞLARIN DÖNÜŞÜMÜ

3.1. Bourdieu ve Dijital Sosyal Sermayenin İllüzyonu

Pierre Bourdieu, toplumsal eşitsizliklerin ve güç ilişkilerinin yeniden üretimini açıklarken ekonomik sermayenin yanı sıra kültürel, sembolik ve sosyal sermaye kavramlarını kuramsallaştırmıştır. Bourdieu sosyal sermayeyi, "bireylerin karşılıklı tanıma, tanınma ve kurumlaşmış ilişkiler ağlarına sahip olmalarından kaynaklanan fiili veya potansiyel kaynakların toplamı" olarak tanımlar (Bourdieu, 1986).

Geleneksel yapıda sosyal sermaye; güven, ortak tarih, fiziki mekan paylaşımı, akrabalık, komşuluk ve yüz yüze dayanışma pratikleri üzerinden yavaş ve zahmetli bir biçimde biriktirilen, yüksek düzeyde duygusal ve zamansal yatırım gerektiren bir toplumsal değerdir.

Dijitalleşme süreci, sosyal sermayenin elde edilme, sergilenme ve dönüştürülme biçimlerini kökten değişikliğe uğratmıştır. Günümüz ağ toplumunda sosyal sermaye, dijital mecralardaki görünürlük, ağ içi merkezîyetçilik ve etkileşim oranları üzerinden nicelikselleştirilen "dijital sosyal sermayeye" dönüşmüştür. Dijital platformlar, bireylere son derece düşük maliyetlerle geniş sosyal ağlara erişim sağlama imkanı sunarak, sosyal sermaye birikimini demokratikleştirdiği iddiasını taşır. Ancak sosyolojik açıdan bakıldığında, dijital sosyal sermaye ile otantik sosyal sermaye arasında yapısal bir mahiyet farkı bulunmaktadır. Dijital alanda biriktirilen kaynaklar, doğası gereği son derece uçucu, kırılgan ve algoritmik kurallara bağımlıdır.

Dijital sosyal sermaye, bireye toplumsal bir güvence sağlama işlevini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır. Gerçek bir sosyal sermaye kriz anlarında eyleme geçebilirken, dijital sosyal sermaye çoğunlukla sembolik bir beğeni ve onay halkasının ötesine geçemez. Birey, binlerce sanal bağlantıya sahip olmasına rağmen, toplumsal bir dayanışmaya ihtiyaç duyduğunda ağın işlevsizliğiyle yüzleşmektedir. Bu durum, Bourdieu'cü anlamda gerçek bir toplumsal bütünleşme yaratmak yerine, bireyleri sürekli bir "dijital sermaye biriktirme yarışına" sokmaktadır. Sermaye birikiminin bu yeni biçimi, insan ilişkilerini araçsallaştırmakta, dostluğu ve yakınlığı birer stratejik kazanım alanına çevirerek toplumsal bağların ahlaki ve insani özünü aşındırmaktadır.

3.2. Kuşaklararası İletişim Yarılması, FOMO ve Dijital Yalıtım

Dijitalleşmenin sosyal ilişkiler üzerindeki dönüştürücü etkisi, toplumsal yapının kuşaksal katmanlarında farklı boyutlarıyla tezahür etmektedir. Sosyalleşme süreçlerini analog dünyanın fiziksel, kurumsal ve yüz yüze etkileşim kalıpları içinde tamamlayan üst kuşaklar ile doğumlarından itibaren dijital mecraların içine doğan "dijital yerliler" (Prensky, 2001) arasındaki iletişimsel mesafe giderek açılmaktadır. Kuşaklararası bu yarılma, sadece bir teknoloji kullanım becerisi farkı değil, toplumsal gerçekliğin, dilin ve iletişimsel eylemin ontolojik olarak farklı algılanmasından kaynaklanan derin bir sosyolojik kopuştur.

Dijital yerliler olarak adlandırılan genç kuşaklarda toplumsallaşma, ekran arayüzleri ve algoritmik akışlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu durum, çağdaş sosyolojide ve psikolojide "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu" (Fear of Missing Out - FOMO) olarak kavramlaştırılan yeni bir toplumsal patolojiyi doğurmuştur (Przybylski vd., 2013). FOMO, bireyin diğer insanların neler deneyimlediğini, nasıl eğlendiğini veya hangi başarılarla ulaştığını anlık olarak takip etme ve bu akışın dışında kalma korkusuyla kendisini gösteren sürekli bir huzursuzluk halidir. Sosyal medya platformlarının akış mimarisi, bireye kesintisiz bir biçimde başkalarının "mükemmel" yaşam kesitlerini sunarak, kendi yaşamının sıradanlığı ve eksikliğiyle ilgili kronik bir yetersizlik hissi aşılamaktadır.

FOMO sosyolojik olarak değerlendirildiğinde, bireyi anı yaşamaktan, çevresindeki somut insanlarla otantik ilişkiler kurmaktan alıkoyan ve onu sürekli çevrimiçi kalmaya zorlayan bir denetim mekanizmasıdır. Yanı başındaki insanla sohbet etmek yerine ekranındaki akışı tazelemeyi tercih eden birey, içinde bulunduğu fiziksel gerçekliğe yabancılaşmaktadır. Bu durum, bireyin duygusal odağını tamamen dağıtmakta ve derinlikli bir toplumsal ilişki kurma yetisini felç etmektedir. Sonuç olarak genç kuşaklar, tarihin en "bağlantılı" nesli olmalarına rağmen, epidemik seviyelere ulaşan bir yalnızlık, anksiyete ve toplumsal yalıtılmışlık hissiyle karşı karşıya kalmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, 21. yüzyılın en köklü toplumsal dönüşümlerinden biri olan dijitalleşme süreci; Zygmunt Bauman, Sherry Turkle, Byung-Chul Han, Erving Goffman ve Pierre Bourdieu'nün teorik mercekleri aracılığıyla, bireyler arası ilişkilerin niteliği ve toplumsal yalnızlaşma ekseninde analitik bir çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ve teorik çıkarımlar, dijital iletişim teknolojilerinin toplumsal alana sirayet etme biçiminin nötr bir teknolojik gelişme olmadığını, aksine insani etkileşimin, benlik inşasının ve toplumsal dokunun ontolojik temellerini radikal biçimde yeniden yapılandıran sosyo-teknik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Geleneksel sosyoloji kuramlarının öngördüğü yüz yüze etkileşime, mekansal birlikteliğe ve zamansal eşzamanlılığa dayanan toplumsallık biçimi, dijital ağların zamansız ve mekansız düzleminde çözünmeye uğramıştır. Bauman'ın "akışkan modernite" kavramıyla teşhis ettiği üzere, insan ilişkileri sorumluluk gerektiren "bağlar" olmaktan çıkarak, kolayca kurulup tek bir hamleyle koparılabilen esnek "bağlantılara" dönüşmüştür. Tüketim kapitalizminin nesnelere uyguladığı kullan-at mantığı, dijital arayüzler vasıtasıyla insani ilişkilere sirayet etmiş; Öteki, duygusal bir yatırım yapılan özne olmaktan ziyade, anlık ihtiyaçları karşılayan bir tüketim objesi haline gelmiştir.

Sherry Turkle ve Byung-Chul Han'ın vurguladığı "birlikte yalnızlık" ve "pürüzsüzlük" olguları, dijital iletişimin sunduğu denetim ve sterilizasyon imkanlarının insanı ne derece yalıtıldığını ortaya koymaktadır. Bireyler, dijital ekranların sunduğu filtreleme olanaklarıyla iletişimin riskli, öngörülemez ve çaba gerektiren pürüzlerini elerken, paradoxal biçimde insanı insana bağlayan otantik dokuyu da imha etmektedirler. Ötekinin dönüştürücü ve sarsıcı varlığından arındırılmış, algoritmik yankı odalarında sadece kendi yansımasını gören narsistik benlik, aşırı görünürlük ve sonsuz iletişim akışının ortasında derin bir varoluşsal yalnızlığa mahkûm olmaktadır.

Goffman'ın dramaturjik modelinin dijital mecralara uyarlanmasıyla görüldüğü üzere, dijital platformlar ön sahnenin hiper-estetize edildiği birer performans alanına dönüşmüştür. Birey, dış dünyaya sunduğu idealize edilmiş dijital ikonunu canlı tutabilmek için aralıksız bir duygusal emek harcamakta, ancak bu kurgusal benlik ile kendi arka sahne gerçekliği arasındaki yarıma derinleştikçe yabancılaşma ve yalıtılmışlık kaçınılmaz hale gelmektedir. Bourdieu'cü yaklaşımla ele aldığımız sosyal sermayenin niceliksel genişlemesi ise, Granovetter'ın zayıf bağlar kuramının dijital çağdaki aşırı tahrifatına işaret etmektedir. Binlerce dijital bağlantıya sahip olunması, kriz anlarında eyleme geçebilecek ve duygusal güvence sağlayabilecek nitelikli güçlü bağların yokluğunu gizleyememektedir.

Sosyo-teknik dönüşümün ortaya koyduğu bu tablo karşısında yalnızlaşma, bireysel tercihlerle ya da psikolojik patolojilerle sınırlı bir olgu olarak okunamaz. Yalnızlaşma, dijital ağların mimarisi, algoritmik kapitalizm ve aşırı-bağlantılılık rejiminin kaçınılmaz bir sonucu olarak sistemik ve yapısal bir toplumsal olgu niteliği kazanmıştır. Bu durum, toplumsal dayanışma ağlarını çözmekte, empati kapasitesini zayıflatmakta ve kitleleri atomize ederek kamusal alanın aşınmasına sebep olmaktadır.

Tüm bu sosyolojik saptamalar ışığında, dijitalleşmenin yarattığı toplumsal tahribat ve yalnızlaşma dalgasına karşı teknoloji karşıtı (neo-Luddite) indirgemeci bir tutum takınmak gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Asıl mesele, teknolojinin insanı araçsallaştıran ve yalıtıcı kullanım biçimlerine karşı toplumsal ve kurumsal düzeyde bir eleştirel bilinç ve direnç odağı geliştirebilmektir. Bu doğrultuda şu stratejik yaklaşımlar öne çıkmaktadır:

Eleştirel Dijital Okuryazarlığın Geliştirilmesi: Dijital okuryazarlık, sadece teknolojik cihazları kullanma becerisi olarak değil; algoritmik yönlendirmelerin, platform mimarilerinin ve bağımlılık yaratan arayüz tasarımlarının toplumsal ve psikolojik etkilerini kavrayan eleştirel bir sosyolojik bilinç seviyesine çıkarılmalıdır.

Kamusal ve Çevrimdışı Mekanların İhyası: Kentleşme politikaları ve yerel yönetimler, bireylerin dijital ekranların dışına çıkarak yüz yüze gelebileceği, ticari olmayan, ortak üretime ve kültürel etkileşime dayalı fiziksel kamusal alanları yeniden inşa etmelidir.

Yavaş İletişim ve "Dijital Detoks" Pratikleri: İletişimin hızına, niceliğine ve yüzeyselliğine karşı; niteliği, duygusal derinliği ve otantik teması öncelikleyen kolektif yaşam pratikleri teşvik edilmelidir. Bireylerin çevrimdışı kalma hakkı (right to disconnect) hem hukuki hem de toplumsal bir norm olarak benimsenmelidir.

Kuşaklararası Etkileşim Kanallarının Kurulması: Dijital yerliler ile analog kuşaklar arasındaki sosyalleşme yarılmasını kapatacak, yüz yüze aktarımı ve ortak deneyim paylaşımını içeren toplumsal projeler hayata geçirilmelidir.

İnsan, varoluşsal olarak öteki ile kurduğu otantik bağlar üzerinden toplumsallaşan ve anlam üreten bir varlıktır. Dijital çağın sunduğu teknolojik imkanlar ne kadar gelişirse gelişsin, hiçbir algoritmik ağ yüz yüze bir bakışın, paylaşılan ortak bir mekanın ve karşılıklı üstlenilen sorumluluğun ürettiği toplumsal dokunun yerini tutamaz. Çağdaş sosyolojinin temel sorumluluğu, ekranların soğuk ve pürüzsüz ışığı arkasında yalnızlaşan bireyi görünür kılmak ve insanı yeniden toplumsalın dönüştürücü, iyileştirici ve dayanışmacı özünü buluşturacak teorik ve pratik ufukları açık tutmaktır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press.
- Bauman, Z. (2003). *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (s. 241–258). Greenwood Press.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society* (2. baskı). Blackwell Publishers.
- Dunbar, R. I. M. (1992). Neocortex size and group size in primates. *Journal of Human Evolution*, 22(6), 469–493.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor Books.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Han, B.-C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power* (E. Butler, Çev.). Verso Books.
- Han, B.-C. (2021). *Şeffaflık Toplumu* (G. C. Şimşek, Çev.). Metis Yayınları.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1–6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, M. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848.
- Simmel, G. (1950). The Metropolis and Mental Life. K. H. Wolff (Ed. & Çev.), *The Sociology of Georg Simmel* içinde (s. 409–424). Free Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. Basic Books.